पताका स्त्री पत्यते ज्ञायते योधोऽनया पत–नि० ण्वुल्। त्रिकोणाकारे १पटादिनिर्मिते वस्त्रखण्डभेदे। मण्डपे देवपताकाकथनं हेमा० दा० मत्स्यपु० उक्तं यथा "सप्तहस्ताः पताकाः स्युर्विंशत्यङ्गुलविस्तृताः। दशहस्ताः पताकानां दण्डाः पञ्चांशवेधिताः। सिन्दूरा कर्बुरा धूम्रा सूक्ष्मा मेघनिभा। हरिता पाण्डुवर्णा च शुभ्रा पूर्वादितः क्रमात्। एवं वर्णाः शुभाः कार्याः पताकाः पाकशासन!"। "लोकेशवर्णास्त्रयुताः पताकाः शैवेन्दुदेव्यां यतिकाश्च मध्ये। चित्रं ध्वजं दिक्करदैर्ध्यवंशं त्रिदोलतप्रान्तकिङ्किणीकम्। श्वेताश्च नवमीं पूर्वैशानयोर्मध्यतो दुधः। विन्यसेत्तु पताकाश्च ध्वजांश्चा अपि पूर्वतः" कृष्णोक्तेः। "लोकेशानां लोकपालानां ये वर्णाः पीतादयः पूर्वलोकोक्ताः, नैरिकादिस्थितवस्त्रग्रन्थिक्लिष्टकृष्णकृष्णपाण्डुशुभ्रादिभूतानि (तेषामस्त्राणि) तैर्युक्ताः सप्तहस्तदीर्घा एकहस्तविस्तृताः पताका दशहस्तवंशग्रीवैगाः चित्रं ध्वजं त्रिहस्तविस्तृतं प्रान्ते वर्तमानकिङ्किणीकं ग्रीवे च चामरं दशहस्तदैर्घ्यवंशञ्च ताडयं तं मध्ये विन्यसेत् पूर्वादितः पताकाश्च विन्यसेदित्युत्तरश्लोकेनान्वयः नवमीं पताकां पूर्वैशानयोर्मध्ये श्वेतां ताडयीमेवाचार्यकुरुते विन्यसेत् ध्वजांश्चा अपि पताकाश्च पूर्वादिक्रमेण भूमौ पञ्चांगरोपणेन विन्यसेदिति"। अस्याः "त्रिकोणा वै पताकाः स्युश्चतुष्कोणाध्वजाः स्मृताः" विधा० उक्तेः त्रिकोणाकारता बोध्या। २सौभाग्ये ३नाटकाङ्गभेदे पताकास्थानकशब्दे दृश्यम् पिङ्गलोक्ते वक्ष्यमाणमेरुपङ्क्तिस्थतत्तत्कोष्ठस्याङ्कनिर्धारितस्वरूपभेदानां प्रथमत्वद्वितीयत्वादिना ४प्रातिस्विकरूपनिर्धारणे ५निर्धारणाङ्कसमूहे वा यथोक्तं पिङ्गलवृत्तीकयोः

"अस्तकवर्णमात्राप्रस्तारयोरेतावद्गुरुलघुयुक्तो भेद एतावत्संख्याक इति मेरुपङ्क्तिवर्तितत्तत्कोष्ठस्याङ्कनिर्धारितस्वरूपसंख्यानां भेदानां प्रथमत्वद्वितीयत्वादिप्रातिस्विकरूपस्य निर्धारणं निर्धारणाङ्कसमूहो वा पताका सा च द्विधा वर्णमात्राभेदात्। तत्र प्रथमं वर्णपताकानिर्माणप्रकारमाह उद्दिष्टेति"टी०। "उद्दिष्टा मरि अङ्का दिज्जसु पुव्वङ्के पर भरण कविज्जसु। पाओण अन्त पड़िअम पत्थरसङ्क्ख पताआ करिज्जसु" पि०मू०"उद्दिष्टमङ्कानङ्कान् देहि पूर्वाङ्कस्य परस्मिन् भरणं कुरुष्व। प्रथमप्राप्तमङ्कं परित्यज्य प्रस्तारसंख्यं पताकां कुर्विति"संस्कृतम्। "उद्दिष्टाङ्कसदृशानङ्कान् देहीत्यर्थः पूर्वमेकमङ्कं दत्त्वा उत्तरोत्तरं द्विगुणितान् द्विचतुरष्टादिकानङ्कान् यथाप्रस्तारसंख्यं स्थापयेत्यर्थः। ततः पूर्वाङ्कस्य परस्मिन्नुत्तरवर्तिन्यङ्के प्रस्तारसंख्यं प्रस्तारस्य संख्या यस्यां क्रियायां तदुयथा स्यात्तथा भरणं योजनं कुरुष्वेत्यर्थः। प्रस्तारसंख्यमित्यस्य योजनकरणविशेषणत्वेन यदि कुत्रचित् पूर्वाङ्कस्य पराङ्कयोजने प्रस्तारसंख्यातोऽधिका संख्या भवेत् तत्र तत्र याञ्चमित्याया-तम्। एवं कृते प्रथमप्राप्तमङ्कं परित्यज्य तेन यत्र प्रथमप्राप्ताङ्क एव कुत्रचित् पूर्वाङ्कस्य योजननिष्पन्नाङ्कस्तत्र च न याञ्च इत्यभ्यावातम्। एवं प्रकारेण वर्णानां पताकां कुरुष्वेत्यर्थः। अत्र यः पूर्वाङ्कः यत्र पराङ्के प्रथमं योज्यते तेन योजननिष्पन्ना अङ्काः तत्पराङ्कादयोऽधोधःस्थाप्या इति नियमो गुरूपदेशतो बोध्यः। पूर्वपरशब्दादेरपेक्षाबोधजनकत्वात् क्रमशोऽपेक्षाकृतं पूर्वापरत्वं भवतीत्यपि। एतद्दर्शनं वक्ष्यमाणमेरुप्रस्तारे चतुरष्टरहस्य प्रथमकोष्ठस्थितिकाङ्कसूचितः चतुर्गुरुक एको भेदो द्वितीयकोष्ठस्थितचतुरङ्कसूचितः त्रिगुरुकाश्चत्वारो भेदास्तृतीयकोष्ठस्थचतुरङ्कसूचिता द्विगुरुकाः षड्भेदाश्चतुर्थकोष्ठस्थचतुरङ्कसूचिता एकगुरुकाश्चत्वारो भेदाः पञ्चमकोष्ठस्थाङ्कसूचितः सर्वलघुक एको भेदः। पञ्चकोष्ठस्थाङ्कयोजननिष्पन्नाङ्को एकसंख्या इति; तत्र तत्तत्संख्यगुरुलघुकाः भेदा यथानिर्दिष्टप्रस्तारकरणे कतमे कतमे इति प्रश्ने प्रथमम् एकं कोष्ठं कर्तव्यं ततश्चतुःसंलग्नमेकं कोष्ठं कृत्वा तदधःकोष्ठद्वयं कार्यं ततो द्वितीयपङ्क्तिवत् तृतीयपङ्क्तौ कोष्ठचतुष्टयं कृत्वा तदधः कोष्ठद्वयं ततस्तृतीयपङ्क्तिस्थितकोष्ठषट्कमध्यादुत्सारितकोष्ठचतुष्टयसंलग्नं कोष्ठचतुष्टयं कार्यं ततः चतुर्थपङ्क्तिस्थितकोष्ठचतुष्टयमध्योपरितनैकसंलग्नमेकं कोष्ठं कार्यमेवं त्रोड्य कोष्ठानि सम्पद्यन्ते चतुरष्टरहस्ते तेषामेवमेवत्वात् नहु क्रममेतेनैव क्रमेण कर्तव्यम् अन्यक्रमस्यापि सम्भवादिति चेन्न मेरुस्थितानां चतुरष्टरहस्ते पञ्चानां कोष्ठानां कोष्ठस्थाङ्कसूचितानाम् एकचतुःषट्चतुरेककोष्ठानां क्रमशः पङ्क्तिरूपेण विन्यासेन तथास्थापनौचित्यात् ततः प्रथमकोष्ठादिक्रमेण एकद्विचतुरष्टकोष्ठयाङ्कान् स्थापयेत्। ततः प्रथमकोष्ठस्थैकाङ्कस्य सर्वेभ्यः पूर्ववर्तित्वात् तेन सह शङ्करपूर्णिद्वङ्के-